

ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਸਰਗਮ ਮਹਿਤਾ

ਰਿਸਰਚ ਸਕਾਲਰ, ਸੰਗੀਤ ਵਿਭਾਗ
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ ।

ਸਿਨੇਮਾ ਇਕ ਸਮੂਹਿਕ ਕਲਾ ਹੈ , ਜਿਸ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਲਲਿਤ ਕਲਾਵਾਂ, ਅਨੇਕਾਂ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਸੁਚੱਜੇ ਸੁਮੇਲ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸਿਨੇਮਾ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਹੈ , ਨਾਟਕ ਵੀ ਹੈ, ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਵੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਨੇਮਾ ਵਿੱਚ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਹੀ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ । ਕਹਾਣੀ, ਨਾਟਕ, ਚਿੱਤਰਕਲਾ, ਸੰਗੀਤ ਸਾਰੇ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਹਨ ਤਾਂ ਇਕੱਠੇ ਆਉਣ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੋਣਗੇ । ਸਿਨੇਮਾ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਦਰਪਣ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਝ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਸਿਨੇਮਾ ਸਾਡੇ ਸੀਸੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ । ਸਿਨੇਮਾ ਸੱਚ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਤੇ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਦਾ ਹੈ , ਨਾਲ ਚਿੰਤਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗਾਂ ਸੰਗ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਸਿਨੇਮਾ ਕਲਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਲਾਵਾਂ ਦਾ ਗੁਲਦਸਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸਾਨੂੰ ਭਰਤ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਨਾਟਕ ਸ਼ਾਸਤਰ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਨਾਟਕ-ਅਧਿਆਏ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਅਧਿਆਏ ਵਿੱਚ ਭਰਤ ਨੇ ਅਭਿਨੈ ਦੇ ਸੂਖਮ ਤੱਤਾਂ ,ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸੰਵਾਦ ਨੂੰ ਨਾਟਕ -ਰਚਨਾ ਦਾ ਰਸ ਕੀਤਾ ਹੈ ।

ਭਾਰਤੀ ਲਲਿਤ ਕਲਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਉੱਚ-ਕੋਟੀ ਦੀ ਸਰਵ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਕਲਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਗੀਤ ਕਲਾ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਗਾਇਨ, ਵਾਦਨ ਅਤੇ ਨ੍ਰਿਤ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪ੍ਰਮਾਣ ਸਾਨੂੰ ਭਰਤ ਕ੍ਰਿਤ "ਨਾਟਯਸ਼ਾਸਤਰ" ਗ੍ਰੰਥ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਪੂਰਕ ਹਨ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਮਾਨਵ ਦੇ ਯਤਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਨਾਟਕ ਕਲਾ ਨੇ ਸਿਨੇਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਸਿਨੇਮਾ ਦੀ ਖੋਜ ਇੱਕ ਅਜਿਹੇ ਕੈਮਰੇ ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ, ਜੋ ਚਲਦੀ-ਫਿਰਦੀ ਵਸਤੂ, ਵਿਅਕਤੀ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਰਿਕਾਰਡ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਕਦੇ ਵੀ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਸਿਨੇਮਾ ਭਾਰਤੀ ਨਾਟਕ ਪਰੰਪਰਾ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਕੜੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਈ ਵਿਧਾਵਾਂ ਦੇ ਮਿਲੇ ਜੁਲੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਾਰਥਕ ਸਿੱਧ ਹੋਈ ਹੈ। ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਕਰੀਬ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਪੂਰਵੀ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਯੁਵਾ ਗਣਿਤਕਾਰ "ਇਥੇਨਾਸਿਅਸ ਕਿਰਚਰ"ਦੁਆਰਾ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਨ 1645 ਈ. ਵਿੱਚ "ਇਥੇਨਾਸਿਅਸ ਕਿਰਚਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਟੋਪੀ ਦੀ ਛਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਜਾਦੂਮਈ ਲਾਲਟੇਨ ਬਣਾਈ। ਉਹ ਰੇਖਾਂਕਿਤ ਚਿੱਤਰ ਇਸ ਲਾਲਟੇਨ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਦਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਛਾਇਆ ਦੀਵਾਰ ਤੇ ਦਿਖਾਉਂਦਾ। ਚਿੱਤਰਪਟ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਇਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਨ 1835 ਦੇਲਗਭਗ ਸਿਨੇਮਾ ਦੀ ਖੋਜ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯਤਨ "ਜੈਟ੍ਰਾਪ"ਨਾਮਕ ਯੰਤਰ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ "ਜੈਟ੍ਰਾਪ" ਨੂੰ ਯੁਮਾਇਆ ਜਾਂਦਾ, ਫਿਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਗਤੀ ਹੋਣ ਦਾ ਆਭਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ

ਸੰਨ 1837 ਵਿੱਚ ਲੁਇਸ ਡੂਗੇਰੇ ਨੇ ਫਰਾਂਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛਾਇਆ ਵਾਲੇ ਕੈਮਰੇ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ। ਜਿਸ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ "ਟਾਮਸ ਅਲਵਾ ਐਡੀਸਨ" ਨੇ ਬਕਸਾਨੂਮਾ ਯੰਤਰ ਬਣਾਇਆ। ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ "ਐਡੀਸਨ ਬਕਸਾ" ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੂਰਜ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਲਗਾਤਾਰ ਸੁਧਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਐਡੀਸਨ ਨੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਯੰਤਰ "ਕਿਨੋਟੋਸਕੋਪ" ਦਾ ਅਵਿਸ਼ਕਾਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਅਧੁਨਿਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਰ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜ ਕੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਮਸ਼ੀਨ ਬਣਾਈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ "ਵਿਟਾਸਕੋਪ" ਰੱਖਿਆ ਜੋ ਲਿਊਮੀਅਰ ਭਰਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ।

28 ਦਿਸੰਬਰ 1895 ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਿਨੇਮਾ ਵੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਫਰਾਂਸ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਪੈਰਿਸ ਵਿੱਚ ਗਰਾਂਡ ਕੋਫੇ ਦੇ ਬੋਸਮੈਂਟ ਵਿੱਚ ਇਹ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦਿਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਲਿਊਮੀਅਰ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਮਿੰਟ ਤੱਕ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਟੁੱਕੜੇ ਦਿਖਾਏ ਜਿਸ ਤੋਂ ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। 7 ਜੁਲਾਈ 1896 ਨੂੰ ਬੰਬਈ ਦੇ ਵਾਟਸੰਸ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਸ਼ੋਅ "ਸਿਨੇਮਾਟੋਗ੍ਰਾਫ" ਦਾ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ। ਲਿਊਮੀਅਰ ਭਰਾਵਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ ਸਖਾਰਾਮ ਨੇ ਫਿਲਮ ਬਨਾਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਲਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਇੱਕ ਕੈਮਰਾ ਖਰੀਦਿਆਂ ਅਤੇ ਹੈਂਗਿੰਗ ਗਾਰਡਨ ਵਿੱਚ ਦੋ ਪਹਿਲਵਾਨਾਂ ਦੀ ਕੁਸ਼ਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਕੈਮਰੇ ਉੱਤੇ ਫਿਲਮਾਇਆ। ਸੰਨ 1901 ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਆਮ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1900 ਵਿੱਚ ਐਫ-ਬੀ ਥਾਨਾਵਾਲਾ ਨੇ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਕਦਮ ਰੱਖਿਆ। ਸੰਨ 1903 ਬੰਗਾਲ ਦੇ ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਸੈਨ ਨੇ ਕਲਕੱਤਾ ਦੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਥੀਏਟਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਖੁੱਦ ਦੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਅ ਦਿਖਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। 1904 ਵਿੱਚ ਮਾਨਕ ਡਾ.ਸੇਠਨਾ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਿਹਾ। ਦਾਦਾ ਸਾਹਿਬ ਫਾਲਕੇ ਨੂੰ ਫਿਲਮਾ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਮਾਨਕ ਡਾ.ਸੇਠਨਾ ਦੀ ਇੱਕ ਫਿਲਮ "The life of Chirst" ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਮਿਲੀ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿਨੇਮਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਦਾਦਾ ਸਾਹਿਬ ਫਾਲਕੇ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦਾਦਾ ਸਾਹਿਬ ਫਾਲਕੇ ਨੇ ਫਿਲਮ ਉਦਯੋਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਤਬਦੀਲੀ ਲਿਆਈ। 21 ਅਪ੍ਰੈਲ 1913 ਨੂੰ ਬੰਬਈ ਦੇ ਕੋਰੋਨੇਸ਼ਨ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਦਾਦਾ ਸਾਹਿਬ ਫਾਲਕੇ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਲੀ ਮੂਕ ਫਿਲਮ "ਰਾਜਾ ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ" ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਇਆ ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ 3 ਮਈ 1913 ਨੂੰ ਬੰਬਈ ਦੇ ਕੋਰੋਨੇਸ਼ਨ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਭਸਮਾਸੂਰ ਮੋਹਿਨੀ (1913), ਸੱਤਿਆਵਾਨ ਸਵਿੱਤਰੀ (1914) ਲੰਕਾ ਦਹਿਣ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜਨਮ ਆਦਿ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਇਕ ਅਲੱਗ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਈ। ਸੰਨ 1918 ਵਿੱਚ "ਸਿਨੇਮੇਟੋਗ੍ਰਾਫ" ਕਾਨੂੰਨ ਵੀ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਿਨੇਮਾ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਇਸੈਂਸ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਫਿਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸੈਂਸਰ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਸੀ।

ਮੂਕ ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭ

ਮੂਕ ਫਿਲਮ ਦਾ ਆਰੰਭ ਤੀਜੇ ਦਹਾਕੇ ਤੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1913 ਤੋਂ 1931 ਤੱਕ ਮੂਕ ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਦੌਰ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। 1931 ਤੋਂ 1934 ਤੱਕ ਦਾ ਦੌਰ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਮੂਕ ਫਿਲਮਾਂ ਵੀ ਬਣਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਵਾਕ (ਬੋਲਦੀ) ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਬੋਲਦੀ ਫਿਲਮਾਂ ਦਾ ਜਾਦੂ ਵਧਦਾ ਗਿਆ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮੂਕ ਫਿਲਮਾਂ ਦੀ ਖਿੱਚ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। 1931 ਵਿੱਚ 207 ਮੂਕ ਫਿਲਮਾਂ ਬਣੀਆਂ 1932 ਵਿੱਚ ਦੀ

ਗਿਣਤੀ ਘੱਟ ਕੇ 88 ਰਹਿ ਗਈ। 1933 ਵਿੱਚ 39 ਮੂਕ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਬਣੀਆਂ ਅਤੇ 1934 ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ 7 ਹੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਾਨ ਮੂਕ ਯੁਗ ਦੀ ਵਿਦਾਈ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਿਨੇਮਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਯੁਗ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਜੋ ਪਹਿਲਾ ਤੋਹਫ਼ਾ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਉਹ ਯਾਦਗਾਰ ਫ਼ਿਲਮ "ਆਲਮਆਰਾ" ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ 14 ਮਾਰਚ 1931 ਨੂੰ ਇੰਮਪੀਰੀਅਲ ਕੰਪਨੀ ਦੁਆਰਾ ਮੈਜਿਸਟਿਕ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ਇਸ ਵਿੱਚ 7 ਗੀਤ ਸਨ। 40 ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਬਣੀ ਇਸ ਫ਼ਿਲਮ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 10, 000 ਫੁੱਟ ਸੀ। ਇਸ ਫ਼ਿਲਮ ਦੀ ਅਸਾਧਾਰਨ ਸਫਲਤਾ ਨੇ ਕਈ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਅਤੇ ਨ੍ਰਿਤ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਗਾਇਕ ਕੇ-ਸੀ-ਡੇ, ਮਾਸਟਰ ਨਿਸਾਰ, ਪੰਕਜ ਮਲਿਕ, ਕੁੰਦਨ ਲਾਲ ਸਹਿਗਲ ਅਤੇ ਗਾਇਕਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨੂਰਜਹਾਂ ਸੁਰੱਈਆ, ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ, ਗੋਹਰਬਾਈ, ਜਦਨਬਾਈ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਨ। ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਗੀਤਮਈ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਬਣੀਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਫ਼ਿਲਮ ਚਿੰਤਾਮਨੀ (15 ਗੀਤ) ਲੈਲਾ ਮਜਨੂੰ (24 ਗੀਤ) ਸੱਤਿਆਵਾਦੀ ਹਰੀਸ਼ ਚੰਦਰ (27 ਗੀਤ) ਸ਼ੀਰੀ ਫ਼ਰਹਾਦ (12 ਗੀਤ) ਸਕੁੰਤਲਾ (41 ਗੀਤ) ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਰਿਕਾਰਡ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਫ਼ਿਲਮ "ਇੰਦੂਸਭਾ" ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 71 ਗੀਤ ਸਨ।

ਪਿੱਠਵਰਤੀ ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਆਰੰਭ

ਭਾਰਤੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪਿੱਠਵਰਤੀ ਗਾਇਕ/ਗਾਇਕਾਵਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾਇਕ/ਨਾਇਕਾ ਹੀ ਅਕਸਰ ਗਾਇਕ/ਗਾਇਕਾ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਅਦਾਕਾਰ ਅਤੇ ਗਾਇਕ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਹੋ ਗਏ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਿੱਠਵਰਤੀ ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਸੰਨ 1934 ਵਿੱਚ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਨਿਤਿਨ ਬੋਸ ਦੁਆਰਾ ਪਿੱਠਵਰਤੀ ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਉਪਯੋਗ ਹੋਇਆ। ਨਿਤਿਨ ਬੋਸ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ ਬੰਗਾਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੰਗਾਲੀ ਫ਼ਿਲਮ "ਭਾਗਯਚੱਕਰ" ਬਣਾਈ ਗਈ ਜਿਸ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਰੁਪਾਂਤਰਣ "ਸੂਪ ਛਾਂਵ" ਨਾਂ ਹੇਠ ਹੋਇਆ। ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਮਹਾਨ ਗਾਇਕਾ ਹੀਰਾ ਲੱਛਮੀ ਨੇ ਅਤੇ ਅਭਿਨੇਤਰੀ ਬੇਗਮ ਪਾਰਾ ਨੇ ਇਸ ਗੀਤ ਦੇ ਬੋਲਾਂ ਤੇ ਅਦਾਕਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਨਿਤਿਨ ਬੋਸ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਪਿੱਠਵਰਤੀ ਗਾਇਕੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਨ 1934 ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਿੱਠਵਰਤੀ ਗਾਇਕਾ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀ ਦੂਬੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪਿਕਚਰਜ ਹੇਠ ਪਿੱਠਵਰਤੀ ਗਾਇਕਾ ਦੇ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜ਼ੋਰਾਬਾਈ, ਗੀਤਾਦੱਤ, ਸਮਸ਼ਾਦ ਬੇਗਮ ਹੁਰਾਂ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਜਗਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਮਿਲੀ।

ਸੰਨ 1934-35 ਤੋਂ ਕਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਬਣਨ ਲੱਗੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਿਰਫ਼ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਉਣਾ ਸੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨ-ਕੰਨਿਆਂ, ਔਰਤ, ਨੀਚਾ ਨਗਰ, ਪੁਕਾਰ, ਖਾਨਦਾਨ, ਪੜ੍ਹੇਸੀ ਅਤੇ ਆਦਮੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਨ। "ਪ੍ਰਭਾਤ ਫ਼ਿਲਮ ਕੰਪਨੀ" ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਫ਼ਿਲਮ "ਆਦਮੀ" ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ, ਪੰਜਾਬੀ, ਉਰਦੂ, ਤੇਲਗੂ ਅਤੇ ਤਾਮਿਲ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਸੰਨ 1935 ਵਿੱਚ ਫ਼ਿਲਮ "ਦੇਵਦਾਸ" ਵੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਉਤਾਵ-ਚੜਾਵ, ਤਕਨੀਕੀ ਉਤਮਤਾ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਅਦਾਕਾਰੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਾਵੇਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਕਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਚੋਟੀ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਤਿੰਨ ਨਾਮ ਹੀ ਅੱਗੇ ਆਏ, ਨਿਉ ਥਇਏਟਰਸ", "ਪ੍ਰਭਾਤ

ਫ਼ਿਲਮ ਕੰਪਨੀ" ਅਤੇ "ਬੰਬੇ ਟਾਕੀਜ਼ ਲਿਮਟਿਡ"। ਸੰਨ 1936 ਵਿੱਚ ਫ਼ਿਲਮ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸੋਹਰਾਬ ਮੇਦੀ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਫ਼ਿਲਮ ਪੁਕਾਰ ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਈ।

ਸੰਨ 1938 ਵਿੱਚ ਕੇਵਲ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿੱਚ ਬੇਬੀ ਮੀਨਾ (ਮੀਨਾ ਕੁਮਾਰੀ) ਨੇ ਫ਼ਿਲਮ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਪੈਰ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਬਾਲ ਕਲਾਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ 12 ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਜੋ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਨਾਮੀ ਅਭਨੇਤਰੀ ਬਣੀ ਅਤੇ "ਟਰੇਜ਼ਡੀ ਕਵੀਨ" ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ। ਸੰਨ 1939 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਵਲਕਾਰ ਭਗਵਤੀ ਚਰਨ ਵਰਮਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਵਲ "ਚਿੱਤਰਲੇਖਾ" ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਬਣੀ ਫ਼ਿਲਮ "ਚਿੱਤਰਲੇਖਾ" ਵੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਹੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਗੀਤ ਰਾਗ ਭੈਰਵੀ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਸਨ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਉਸਤਾਦ ਝੰਡੇ ਖਾਂ ਦਾ ਸੀ।

ਸੰਨ 1939-40 ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਦੂਜਾ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਸਿਨੇਮਾ ਤੇ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਿਆ ਅਤੇ ਪਹਿਲੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਚਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਕਲਾਤਮਕ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਯੁੱਧ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕੱਚਾ ਮਾਲ ਮਿਲਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਵੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਖਤੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਘੱਟ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿਰਫ਼ ਧਾਰਮਿਕ ਪੌਰਾਣਿਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਜਿਵੇਂ ਸੰਕਰ-ਪਾਰਵਤੀ, ਭਗਤ-ਰੈਦਾਸ, ਮਹਾਂ ਕਵੀ ਕਾਲੀਦਾਸ ਆਦਿ।

ਸੰਨ 1940 ਤੱਕ ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ, ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜਕੜਿਆ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਠੁਮਰੀ, ਕਜਰੀ ਅਤੇ ਗਜਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਮੁੱਖ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਬੰਧਨ ਸਮਾਪਤ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਫ਼ਿਲਮੀ ਗੀਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਸੁਤੰਤਰ ਸ਼ੈਲੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਚੰਗੇ ਗੀਤ-ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾਲ ਫ਼ਿਲਮੀ ਗੀਤ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨ ਤੋਂ ਵੀ ਸੁਣੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਭਾਵੇਂ 1941 ਵਿੱਚ ਫ਼ਿਲਮ ਪੜੋਸੀ, ਚਿੱਤਰਲੇਖਾ, ਸਿਕੰਦਰ ਆਦਿ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਹੀਆਂ, ਪਰ ਫ਼ਿਲਮ "ਖਜ਼ਾਨਚੀ" ਦੇ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਨੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਫ਼ਿਲਮ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਗੁਲਾਮ ਹੈਦਰ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ-ਧੁਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਫ਼ਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੀ ਮਿਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1944 ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਦੂਜਾ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਸਮਾਪਤ ਹੋਇਆ, ਜੋ ਪ੍ਰਤਿਬੰਧ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਤੇ ਲਗਾਏ ਗਏ ਸਨ ਉਹ ਹਟਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਅਮੀਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਵੱਧਣ ਲੱਗੀ। ਪਰ ਕਲਾ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਹੀ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕੀਆਂ। ਅੰਕੜਿਆਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ 1945 ਵਿੱਚ 99, 1946 ਵਿੱਚ 200 ਅਤੇ 1947-48 ਵਿੱਚ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਧ ਕੇ 289 ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ "ਸਿਨੇਮੈਟੋਗਰਾਫ" ਕਾਨੂੰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੋਧ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸੇਂਸਰ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਵੀ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। 'ਏ' ਦਾ ਮਤਲਬ ਕੇਵਲ ਬਾਲਗ ਅਤੇ 'ਯੂ' ਦਾ ਮਤਲਬ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸੀ।

ਛੇਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਫ਼ਿਲਮੀ ਸੰਗੀਤ (1950-60)

1951 ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੀ ਪਾਟਿਲ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਨਿਰਮਾਣ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੇਵਲ ਭਾਰਤੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਅਤੇ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿਨੇਮਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ "ਫ਼ਿਲਮ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ ਇੰਡੀਆ" ਨਾਮਕ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਜਿਸ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਭਾਰਤੀ ਸਿਨੇਮਾ ਉਦਯੋਗ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸੀ।

1952 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ "ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫ਼ਿਲਮ ਉਤਸਵ" ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵੇਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਵੀ ਮਿਲਿਆ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਮੀਨਾ ਕੁਮਾਰੀ ਨੂੰ ਫ਼ਿਲਮ "ਬੈਂਜੂ-ਬਾਵਰਾ" ਦੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਸਫਲਤਾ ਲਈ ਸਰਵਉੱਤਮ ਅਭਿਨੇਤਰੀ ਦੇ ਪੁਰਸਕਾਰ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਗਿਆ।

ਸੰਨ 1955-56 ਵਿੱਚ ਸੰਕਰ ਜੈ-ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੀ ਜੋੜੀ ਨੇ ਕਈ ਹਿੱਟ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਬਰਸਾਤ, ਬਸੰਤ-ਬਹਾਰ, ਚੇਰੀ-ਚੇਰੀ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਕੇ ਪਹਿਲਾ ਫ਼ਿਲਮ ਫੇਅਰ ਐਵਾਰਡ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਸਾਲ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਓ.ਪੀ.ਨਈਅਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫ਼ਿਲਮਾਂ "ਸੀ.ਆਈ.ਡੀ" ਅਤੇ "ਨਯਾ ਦੌਰ" ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਸਫਲਤਾ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅਲੱਗ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਈ। ਫ਼ਿਲਮ "ਨਯਾ ਦੌਰ" ਵਿੱਚ ਆਸ਼ਾ ਭੱਸਲੇ ਦੇ ਗੀਤ "ਰੇਸ਼ਮੀਂ ਸਲਵਾਰ ਕੁੜਤਾ ਜਾਲੀ ਦਾ", "ਉੜੇ ਜਬ ਜਬ ਜੁਲਫੇਂ ਤੇਰੀ" ਗੀਤ ਇੰਨੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ ਕਿ ਆਸ਼ਾ ਭੱਸਲੇ ਨੂੰ ਸਿਖਰਾਂ ਤੇ ਲਿਆ ਖੜਾ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਫ਼ਿਲਮ "ਮੁਗਲੇ ਆਜ਼ਮ" ਜਿਸ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਸਵਾ-ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਦਿਨ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ 150 ਪ੍ਰਿੰਟਸ ਨਾਲ ਇਸ ਫ਼ਿਲਮ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਫ਼ਿਲਮ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਕੇ-ਆਸਿਫ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕੜੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ "ਮੁਗਲੇ-ਆਜ਼ਮ" ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਇਤਿਹਾਸ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਫ਼ਿਲਮ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਫ਼ਿਲਮ ਬਣੀ। 2004 ਵਿੱਚ ਨਿਰਮਾਤਾ ਉਮਰ ਸਦੀਕੀ ਨੇ ਇਸ ਬਲੈਕ ਐਂਡ ਵਾਈਟ ਫ਼ਿਲਮ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਡਿਜੀਟਲ ਰੰਗੀਨ ਬਣਾ ਕੇ ਸਰੋਤਿਆਂ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਪਹਿਚਾਣ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਐਸ.ਐਨ. ਤ੍ਰਿਪਾਠੀ, ਮਦਨ-ਮੋਹਨ, ਬਸੰਤ ਦੇਸਾਈ, ਖਯਾਮ ਸਾਹਿਬ, ਓ.ਪੀ.ਨਈਅਰ, ਸੰਕਰ ਜੈਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜਿਹੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਅਤੇ ਮੁਹੰਮਦ ਰਫੀ, ਲਤਾ ਮੰਗੇਸ਼ਕਰ, ਆਸ਼ਾ ਭੱਸਲੇ, ਸ਼ਮਸ਼ਾਦ ਬੇਗਮ, ਕਿਸ਼ੋਰ ਕੁਮਾਰ ਜਿਹੇ ਗਾਇਕ/ਗਾਇਕਾਵਾਂ ਦਾ ਫ਼ਿਲਮ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਸੱਤਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਫ਼ਿਲਮੀ ਸੰਗੀਤ (1960-70)

ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਨੂੰ ਹਿੰਦੀ ਸਿਨੇਮਾ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਕਾਲ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਫ਼ਿਲਮੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲੇ। ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਸੁਗਮ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵੀ ਭਰਪੂਰ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਫ਼ਿਲਮੀ ਉਦਯੋਗ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲਤਾ ਵੱਲ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਸਿਨੇਮਾ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਕਿੱਸਿਆ ਤੇ ਸੰਗੀਤਿਕ ਵੰਨਗੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਹੁ-ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗਾਇਕਾਵਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ

ਲੋਕ ਧੁਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਅਜਮਾਇਆ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ। ਜਿਵੇਂ "ਨਯਾ ਦੇਰ" ਫਿਲਮ ਵਿੱਚ ਮੁਹੰਮਦ ਰਫੀ ਨੇ ਅਤੇ ਆਸ਼ਾ ਭੱਸਲੇ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਝੜੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਲਮ "ਹੀਰ-ਰਾਂਝਾ" ਵਿੱਚ ਨੂਰ-ਜਹਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਮਸ਼ਾਦ ਬੇਗਮ ਦੀ ਜੁਗਲਬੰਦੀ ਨੇ "ਨੱਚੇ ਅੰਗ ਵੇ" ਗਾ ਕੇ ਕਮਾਲ ਕੀਤਾ। ਫਿਲਮ "ਤੁਮ ਸਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖਾ" ਵਿੱਚ ਮੁਹੰਮਦ ਰਫੀ ਨੇ ਅਤੇ ਆਸ਼ਾ ਭੱਸਲੇ ਨੇ "ਸਰ ਪਰ ਟੋਪੀ ਲਾਲ, ਗੋਰੇ-ਗੋਰੇ ਗਾਲ, ਓਏ ਤੇਰਾ ਕਿਆ ਕਹਿਣਾ" ਗਾਇਆ। ਫਿਲਮ "ਅਦਾਲਤ" ਵਿੱਚ ਆਸ਼ਾ ਭੱਸਲੇ ਦੁਆਰਾ ਗਾਇਆ "ਦੁਪੱਟਾ ਤੇਰਾ ਮਲ-ਮਲ ਕਾ" ਆਦਿ ਗੀਤ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ।

1962 ਵਿੱਚ ਸੁਬੋਧ ਮੁਖਰਜੀ ਦੀ ਫਿਲਮ "ਜੰਗਲੀ" ਦਾ ਗੀਤ "ਚਾਹੇ ਮੁਝੇ ਕੋਈ ਜੰਗਲੀ ਕਰੇ" ਇਕ ਨਵੇਂ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ੰਕਰ-ਜੈ-ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਨੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1963 ਦੀ ਫਿਲਮ "ਬੰਧਨੀ" ਅਤੇ 1965 ਵਿੱਚ ਬਣੀ ਫਿਲਮ "ਗਾਇਡ" ਵੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਹੀਆਂ। ਫਿਲਮ ਗਾਇਡ ਦੇ ਗੀਤ ਆਜ ਫਿਰ ਜੀਣੇ ਕੀ ਤੰਮਨਾ ਹੈ, ਤੇਰੇ ਮੇਰੇ ਸਪਨੇ, ਸਈਆਂ ਬੇਈਮਾਨ, ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਸਕੂਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸਨ।

ਸੰਨ 1966 ਵਿੱਚ ਫਿਲਮ "ਤੀਸਰੀ ਕਸਮ" ਨੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਨਾਮਨਾ ਖੱਟਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਗੀਤ "ਪਾਣ ਖਾਏ ਸਈਆਂ ਹਮਾਰ" ਅਤੇ ਲਤਾ ਮੰਗੇਸ਼ਕਰ ਵੱਲੋਂ ਗਾਇਆ "ਚਲਤ ਮੁਸਾਫਿਰ ਮੋਹ ਲਿਉ ਰੇ" ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਬਹੁਤ ਸਰਾਹੇ ਗਏ। ਇਸ ਫਿਲਮ ਦਾ ਗੀਤ "ਮਲ-ਮਲ ਕੀ ਕੁੜਤੀ ਪੇ ਛੀਂਟ ਲਾਲ-ਲਾਲ" ਆਸ਼ਾ ਭੱਸਲੇ ਦੀ ਖਣਕਦਾਰ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1967 ਦੀ ਫਿਲਮ "ਤੀਸਰੀ ਮੰਜਿਲ" ਦਾ ਗੀਤ "ਐ ਮੇਰੇ ਸੋਨਾ ਰੇ ਸੋਨਾ ਰੇ" ਵਿੱਚ ਮੁਹੰਮਦ ਰਫੀ ਅਤੇ ਆਸ਼ਾ ਭੱਸਲੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਜਾਦੂ ਅੱਜ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਚੜ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। 1968 ਵਿੱਚ ਓ-ਪੀ ਨਈਅਰ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ ਬਣੀ ਫਿਲਮ "ਕਿਸਮਤ" ਦਾ ਗੀਤ "ਕਜਰਾ ਮੁਹੱਬਤ ਵਾਲਾ" ਆਸ਼ਾ ਭੱਸਲੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਸਭ ਦਾ ਹਰਮਨ-ਪਿਆਰਾ ਰਿਹਾ। 1969 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੀ ਫਿਲਮ "ਅਰਾਧਨਾ" ਦੇ ਗੀਤ ਵੀ ਸੁਪਰਹਿਟ ਰਹੇ। "ਮੇਰੇ ਸਪਨੇ ਕੀ ਰਾਨੀ ਕਬ ਆਏ ਗੀ ਤੂ" "ਕੇਰਾ ਕਾਗਜ਼ ਥਾ ਯੇ ਮਨ ਮੇਰਾ, ਗੁਨਗੁਣਾ ਰਹੇ ਹੈ ਭਵਰੋਂ" ਅੱਜ ਵੀ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਪਸੰਦ ਗੀਤ ਹਨ।

ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਗਰ-ਸਰਹਦੀ, ਗੋਬਿੰਦ-ਨਿਹਹਾਲੀ, ਬਾਸੂ-ਚਟਰਜੀ ਆਦਿ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਚਕਾਚੌਧ ਅਤੇ ਮਾਰਧਾੜ ਵਾਲੀਆਂ ਫਿਲਮਾਂ ਵੀ ਬਣਾਈਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਰਾ-ਆਕਾਸ਼, ਨਿਸ਼ਾਂਤ, ਅਕਰੋਸ਼ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ।

ਅੱਠਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਫਿਲਮੀ ਸੰਗੀਤ (1970-80)

1970-80 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਫਿਲਮੀ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ੋਰ-ਸ਼ਰਾਬਾ ਅਤੇ ਗਿਰਾਵਟ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣ ਲੱਗੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਭਰਪੂਰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨੇ ਵੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਅੰਗ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਵਿਅਰਥ ਦੇ ਨਾਚ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ-ਭਰਕਮ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਆਰਕੈਸਟਰਾ, ਅਤੇ ਕਰਾਰੇ ਬੋਲਾਂ ਵਾਲੇ ਗੀਤ, ਏ-ਤਿੰਨ ਸੰਗੀਤ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਨ, ਚੰਗੀ ਕੁਆਲਿਟੀ ਦੇ ਵੀਡੀਓ ਕੈਮਰੇ ਅਤੇ ਅਸਲੀਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਪਰੋਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪੁਰਾਣੇ ਗੀਤ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਲਾਤਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਸਨ ਅਤੇ ਲੋਕ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰੀਤਿਤ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਵੇਲੇ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਦਿਸ਼ਾਹੀਣ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਫਿਲਮ ਕਿਸੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਚੰਗੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਰਹੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ

ਫ਼ਿਲਮ "ਕਾਰਵਾਂ" ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਆਰ.ਡੀ. ਬਰਮਨ ਨੇ ਆਸ਼ਾ ਭੱਸਲੇ ਦੇ ਗੀਤ "ਪਿਆ ਤੂੰ ਅਬ ਤੇ ਆਜਾ" ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਅੰਦਾਜ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦਾ ਮਨ ਜਿੱਤਿਆ।

1972 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮਹਿਰਾ ਦੀ ਫ਼ਿਲਮ "ਜੰਜੀਰ" ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਫਲ ਰਹੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਮਿਤਾਬ ਬੱਚਨ ਸੁਪਰ ਸਟਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਦੀਵਾਰ, ਸ਼ੇਲੇ, ਅਮਰ-ਅਕਬਰ-ਐਂਥਨੀ ਆਦਿ ਹਿੱਟ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਕੀਤੀਆਂ। 1973 ਦੀ ਫ਼ਿਲਮ "ਪਾਕੀਜਾ" ਨੇ ਵੀ ਰਿਕਾਰਡ ਤੋੜ ਸਫਲਤਾ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ। 1975 ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਮਾਰ-ਧਾੜ ਵਾਲੀਆਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦਿਖਾਇਆ ਉੱਥੇ ਘੱਟ ਬਜਟ ਵਾਲੀਆਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ "ਜੈ ਸੰਤੋਸ਼ੀ ਮਾਂ" ਨੇ ਵੀ ਜਨਤਾ ਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਫ਼ਿਲਮ "ਮੋਸਮ" ਨੂੰ ਵੀ ਫ਼ਿਲਮ ਫੇਅਰ ਐਵਾਰਡ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਜਿਹੜੀਆਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਜਿਆਦਾ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਈਆਂ ਉਹ ਜੰਜੀਰ, ਰੋਟੀ ਕੱਪੜਾ ਔਰ ਮਕਾਨ, ਯੂਮ, ਕਰਜ਼, ਮੁਕੱਦਰ ਕਾ ਸਿਕੰਦਰ ਅਤੇ ਹਮ ਕਿਸੀ ਸੇ ਕਮ ਨਹੀਂ ਆਦਿ ਸਨ। ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਰਾਕੇਸ਼-ਰੋਸ਼ਨ, ਅਨੂ-ਮਲਿਕ, ਮਹੇਸ਼ ਕਿਸ਼ੋਰ, ਰਵਿੰਦਰ ਜੈਨ, ਸ਼ਿਵ -ਹਰਿ, ਨਦੀਨ- ਸ਼ਰਵਣ, ਉਸ਼ਾ ਖੰਨਾ, ਸੰਕਰ, ਇਕਬਾਲ ਕੂਰੇਸ਼ੀ ਆਦਿ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਨੇਵੇ ਦਹਾਕੇ ਦਾ ਫ਼ਿਲਮੀ ਸੰਗੀਤ (1980-90)

ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਦੀਆਂ ਹਿੱਟੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਡਿਸਕੋ, ਪੋਪ, ਰੋਕ ਆਦਿ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਫ਼ਿਲਮੀ ਸੰਗੀਤ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੱਛਮੀਕਰਨ ਹੋ ਕੇ ਪੋਪ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਦਾ ਪੂਰਾ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ। ਭੱਪੀ ਲਹਿਰੀ ਨੇ ਸਿਨੇਮਾ ਵਿੱਚ ਸਿੰਥੇਸਾਈਜ਼ਰ(ਸ਼ੋਨਟਹੋਲਡਿੰਗ) ਡਿਸਕੋ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਸਭ ਦਾ ਹਰਮਨ ਪਿਆਰਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਹਿੱਟ ਫ਼ਿਲਮਾਂ "ਡਿਸਕੋ ਡਾਂਸਰ", "ਨਮਕ ਹਲਾਲ", "ਡਾਂਸ-ਡਾਂਸ" ਅਤੇ "ਸਿਗਰਟ" ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਹੀਆਂ। 1982 ਵਿੱਚ ਕਈ ਵੱਡੇ ਬਜਟ ਦੀਆਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਵੀ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਕਿ "ਦੇਸ਼-ਪ੍ਰੇਮੀ" ਧਰਮਕਾਂਟਾ ਰਾਜਪੂਤ, ਵਿਧਾਤਾ" ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰੇਜ਼ਾਂ ਰੁਪਏ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। 1983 ਵਿੱਚ "ਵੀਡੀਉ" ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾਲ ਹਿੱਟੀ ਫ਼ਿਲਮ ਸਿਨੇਮਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਮਾੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ। ਸ਼ੇਰ-ਸ਼ਰਾਬੇ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਲੋਕ ਘਰ ਬੈਠੇ ਹੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੇਖਣਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਆਉਣ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਸਰ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਤੇ ਵੀ ਪਿਆ।

1985 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਦੇਸ਼ੀ (ਰਿਚਰਡ ਏਟਨਵਰੇ) ਦੁਆਰਾ "ਗਾਂਧੀ" ਫ਼ਿਲਮ ਬਣੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਹਾਲੀਵੁੱਡ ਦੇ ਕਈ "ਆਸਕਰ ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ" ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਫ਼ਿਲਮ ਵਿੱਚ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕਲਾਕਾਰ ਵੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸੀ। ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਦੀਆਂ ਕਈ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਟੀ-ਪੰਜਾਬੀ ਮਿਕਸ ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਰਿਹਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫ਼ਿਲਮ "ਬਹਾਰ ਆਨੇ ਤਕ" ਵਿੱਚ "ਕਾਲੀ ਤੇਰੀ ਗੁੱਤ ਤੇ ਪਰਾਂਦਾ ਤੇਰਾ ਲਾਲ ਨੀ", "ਚਿੱਠੀਏ ਨੀ ਦਰਦ ਫਿਰਾਕ ਵਾਲੀਏ", "ਦਿਲ ਹੈ ਕਿ ਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ", "ਮੈਨੂੰ ਇਸ਼ਕ ਦਾ ਲੱਗਿਆ ਰੋਗ" ਆਦਿ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੇ ਗੀਤ ਵੀ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਛਾਏ ਰਹੇ। ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਫ਼ਿਲਮ "ਉਮਰਾਵ ਜਾਨ" ਦੇ ਸੰਗੀਤ ਨੇ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰੇਖਾ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਅਤੇ ਆਸ਼ਾ ਭੱਸਲੇ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਬੇਮਿਸਾਲ ਸੀ।

ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸਾਵਨ ਕੁਮਾਰ, ਸ਼ਸੀ ਕਪੂਰ, ਯਸ ਚੋਪੜਾ, ਲੀਨਾ-ਭੰਸਾਲੀ, ਸੁਭਾਸ਼ ਘਈ, ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਸੰਤੋਸ਼ੀ ਆਦਿ ਸੰਗੀਤ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਾਂ ਨੇ ਕਈ ਹਿੱਟ ਫਿਲਮਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਏ.ਆਰ. ਰਹਿਮਾਨ, ਜਤਿਨ-ਲਲਿਤ, ਸਾਜਿਦ-ਵਾਜਿਦ, ਅੰਨਦ -ਮਿਲਿੰਦ, ਰਾਮ-ਲਕਸ਼ਮਣ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਨ।

ਦਸਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਫਿਲਮਾਂ ਸੰਗੀਤ(1990-2000)

1990-95 ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਨਾਇਕ/ਨਾਇਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੱਛਮੀ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨਾਲ ਜੋੜਦੇ ਹੋਏ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸਿੱਧ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸੰਗੀਤ ਦਾ ਖੇਤਰ ਬਹੁਤ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਛਿਪੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸੰਗੀਤਕ ਜੋੜੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

1991 ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਨਦੀਮ-ਸਰਵਨ ਦੀ ਜੋੜੀ ਨੇ ਕਈ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫਿਲਮਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਫਿਲਮ ਆਸ਼ਕੀ, ਸਾਜਨ, ਦਿਲਵਾਲੇ, ਰਾਜਾ, ਰਾਜਾ-ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ, ਧੜਕਨ ਆਦਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਗੀਤ ਅੱਜ ਵੀ ਸਰੋਤਿਆਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗੂੰਜਦੇ ਹਨ।

1992 ਵਿੱਚ ਏ.ਆਰ.ਰਹਿਮਾਨ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਜੋ ਕਿ ਇਲੈਕਟ੍ਰਾਨਿਕ ਸੰਗੀਤ, ਕਲਾਸੀਕਲ ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਰੋਕ ਸੰਗੀਤ ਨਾਲ ਜੋੜਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈਆਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਤਾਮਿਲ ਫਿਲਮਾਂ ਲਈ ਵੀ ਸੰਗੀਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ।

1993 ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਜਤਿਨ-ਲਲਿਤ ਦੀ ਜੋੜੀ ਨੇ ਵੀ ਹਿੰਦੀ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਫਿਲਮ "ਯਾਰਾ ਦਿਲਦਾਰਾ" ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫਿਲਮਾਂ ਦਿਲ ਵਾਲੇ ਦੁਲਹਨੀਆਂ ਲੇ ਜਾਏਗੇ, ਜੇ ਜੀਤਾ ਵਹੀ ਸਿਕੰਦਰ ਅਤੇ ਖਿਡਾਰੀ ਮੁੱਖ ਸਨ।

1994-95 ਵਿੱਚ ਸਾਜਿਦ-ਵਾਜਿਦ ਦੀ ਜੋੜੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਈ ਫਿਲਮਾਂ ਦੇ ਗੀਤ ਲਿਖੇ, ਗਾਏ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਵੀ ਕੀਤੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਫਿਲਮਾਂ ਤੇਰੇ ਨਾਮ, ਮੁੜ ਸੇ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰੇਗੀ, ਦਬੰਗ ਅਤੇ ਟਾਈਗਰ ਹਨ।

ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਅੰਨਦ-ਮਿਲਿੰਦ ਦੀ ਜੋੜੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਫਲ ਰਹੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਫਿਲਮ "ਕਿਆਮਤ ਸੇ ਕਿਆਮਤ ਤੱਕ" ਜੋ ਕਿ ਆਮਿਰ ਖਾਨ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਫਿਲਮ ਸੀ।

ਵਿਸ਼ਾਲ-ਸ਼ੇਖਰ ਦੀ ਜੋੜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸੰਗੀਤਕ ਸਫਰ ਫਿਲਮ "ਓਮ ਸ਼ਾਂਤੀ ਓਮ" ਤੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਵਿੱਚ ਇੰਡੀਅਨ, ਪੋਪ ਅਤੇ ਸੂਫੀ ਸੰਗੀਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਸਰੋਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੀ ਥਾਂ ਬਣਾਈ।

ਇਸ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਨਿਤਿਨ-ਮੁਕੇਸ਼, ਅਨੁਰਾਧਾ-ਪੈਂਡਵਾਲ, ਪੰਕਜ ਉਦਾਸ, ਕਵਿਤਾ-ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਾਮੂਰਤੀ, ਉਦਿਤ -ਨਾਰਾਇਣ, ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਸਾਧਨਾ- ਸਰਗਮ ਅਤੇ ਅਨਵਰ ਵੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਚੁੱਕੇ ਸਨ।

ਵੀਹਵੇਂ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਫਿਲਮਾਂ ਸੰਗੀਤਮੁੱਖ ਫਿਲਮਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਅੱਜ ਅਨੇਕਾਂ ਉਤਾਰ-ਚੜਾਅ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਫਿਲਮ ਉਦਯੋਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਸਥਾਨ ਹਾਸਿਲ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਾਲੀਵੁੱਡ ਨੂੰ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡਦੇ ਹੋਏ ਬਾਲੀਵੁੱਡ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਅੱਜ ਦਾ ਦੌਰ ਮਲਟੀਪਲੇਕਸ ਸਿਨੇਮਾ ਦਾ ਦੌਰ ਹੈ।

ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਇੱਕੋ ਜਗ੍ਹਾ 6-7 ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਲਟੀਪਲੇਕਸ ਥੀਏਟਰ ਅੱਜ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਫ਼ਿਲਮ ਉਦਯੋਗ ਵਿਚ ਸੁਪਰਹਿੱਟ, ਸੈਮੀਹਿੱਟ ਅਤੇ ਫਲਾਪ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦਾ ਦੌਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਤੋਂ ਚਲਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਭਾਰਤੀ ਫ਼ਿਲਮ ਉਦਯੋਗ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਖਾਸੀ ਚੰਗੀ ਆਮਦਨ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਕ ਅਨੁਮਾਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ 2006 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦਾ ਨਿਰਯਾਤ ਡੇਢ ਅਰਬ ਡਾਲਰ ਜਿਵੇਂ ਕਿ 65.80 ਅਰਬ ਰੁਪਏ ਦਾ ਸੀ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਰਤੀਆਂ ਦੀ ਵੱਧ ਰਹੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਇਸ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਭਾਰਤੀ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦਾ 30% ਹਿੱਸਾ ਇਕਲੇ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਲਗਭਗ ਦੋ ਲੱਖ ਕਰੋੜਪਤੀ ਭਾਰਤਵੰਸ਼ੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਸਿਨੇਮਾ ਦੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਦੀ ਦਰ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੱਸ ਗੁਣਾ ਜਿਆਦਾ ਵੱਧ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਹੀ ਬਾਕਸ ਆਫਿਸ ਉੱਤੇ ਟਿਕ ਕੇ ਨਿਰਮਾਤਾ ਨੂੰ ਡੁਬੋਣ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅੱਜ ਸਿਨੇਮਾ ਉਦਯੋਗ ਵਿੱਚ ਪੈਸਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਦੇ ਅਨੇਕਾ ਉਦਯੋਗਿਕ ਘਰਾਨੇ ਵੀ ਅੱਗੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫ਼ਿਲਮ ਉਦਯੋਗ ਨਵੀਆਂ ਉੱਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਛੁੱਹਦਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਲੱਭਦਾ ਹੋਇਆ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅੱਜ ਹਿੰਦੀ ਸਿਨੇਮਾ ਨੇ ਇਕ ਲੰਬਾ ਸਫਰ ਤੈਅ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਦਾ ਦੌਰ ਪਦਾਰਥਵਾਦੀ ਅਤੇ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਦੌਰ ਵਜੋਂ ਉਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰ ਦੀ ਗਾਇਕੀ ਅਤੇ ਗੀਤਕਾਰੀ ਵਿਚ ਨਿਰਾਰਥਕ ਗਾਇਕੀ ਦਾ ਬੋਲ ਬਾਲਾ ਵੀ ਜ਼ੋਰ ਤੇ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕਲਚਰ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਡਿਸਕੋ ਅਤੇ ਰਾਕ-ਪੋਪ ਆਦਿ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਸਾਰਾ ਸੰਗੀਤ (ਸਿਨਥੇਨਾਈਜ਼ਰ) ਵਾਦਾ ਉੱਤੇ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਹਿਟ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਵੀ ਜਿਆਦਾ ਦੋਰ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਟਿਕਦੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਲੋਪ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 40 ਤੋਂ 70 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਝਾਤ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਫ਼ਿਲਮੀ ਗੀਤ ਅੱਜ ਵੀ ਤਰੇ ਤਾਜ਼ਾ ਅਤੇ ਜਿੰਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਜਿਆਦਾ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਿਰਫ ਪੈਸਾ ਕਮਾਉਣਾ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ ਭਾਰਤ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਮੋਹਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇਹ ਆਧੁਨਿਕ ਉਪਕਰਣਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਇਕ ਨਵੇਂ ਯੁਗ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹੈ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਭਾਰਤੀ ਸਿਨੇਮਾ ਨੂੰ ਗੁਣਵਤਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।

ਫ਼ਿਲਮੀ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਅਤੇ ਗੁਣਵਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇਸ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਅਨੁਮਾਨ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

- 1930-40 ਦੇ ਦਹਾਕੇ 931 ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 8, 247 ਗੀਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਪ੍ਰਤੀ ਫ਼ਿਲਮ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਲਗਭਗ 9 ਰਹੀ।
- 1941-50 ਦੇ ਦਹਾਕੇ 1236 ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 11, 124 ਗੀਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਪ੍ਰਤੀ ਫ਼ਿਲਮ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਲਗਭਗ 9 ਰਹੀ।
- 1951-60 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਕੁੱਝ ਘਟ ਕੇ 1203 ਹੋ ਗਈ। ਪਰ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ 9,624 ਦੇ ਲਗਭਗ ਸੀ। ਪ੍ਰਤੀ ਫ਼ਿਲਮ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਲਗਭਗ 8 ਰਹੀ।
- 1961-70 ਵਿੱਚ ਫ਼ਿਲਮਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ 1007 ਅਤੇ 6,990 ਗੀਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਪ੍ਰਤੀ ਫ਼ਿਲਮ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਲਗਭਗ 7 ਰਹੀ। ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਇਹ ਦਹਾਕਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਿਹਾ।

- 1971-80 ਦੇ ਦਹਾਕੇ 1327 ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 8, 295 ਗੀਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਪ੍ਰਤੀ ਫਿਲਮ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਲਗਭਗ 6 ਰਹੀ।
- 1981-90 ਦੇ ਦਹਾਕੇ 2000 ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 10, 200 ਗੀਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਪ੍ਰਤੀ ਫਿਲਮ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਲਗਭਗ 5 ਰਹੀ।
- 1991-2000 ਦੇ ਦਹਾਕੇ 2300 ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 10, 300 ਗੀਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਪ੍ਰਤੀ ਫਿਲਮ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਲਗਭਗ 8 ਰਹੀ।
- 2000-11 ਦੇ ਦਹਾਕੇ 2400 ਫਿਲਮਾਂ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 7, 400 ਗੀਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਪ੍ਰਤੀ ਫਿਲਮ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਔਸਤ ਲਗਭਗ 7 ਰਹੀ।

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

1. ਡਾ.ਉਮਾ ਗਰਗ, ਸੰਗੀਤ ਕਾ ਸੇਂਦਰਿਆ ਬੋਧ (ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ), ਪੰਨਾ-2.
2. ਫਿਰੋਜ਼ ਖਾਂ ਰੰਗੂਨ ਵਾਲਾ ਭਾਰਤੀ ਚਿੱਤਰਪਟ ਕਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ-3
3. ਡਾ.ਉਮਾ ਗਰਗ, ਸੰਗੀਤ ਕਾ ਸੇਂਦਰਿਆ ਬੋਧ (ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ), ਪੰਨਾ-3
4. ਫਿਰੋਜ਼ ਰੰਗੂਨ ਵਾਲਾ, ਭਾਰਤੀ ਚਿੱਤਰਪਟ ਕਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ-6
5. ਸ੍ਰੀਵਾਸਤਵ ਬੱਚਨ, ਭਾਰਤੀ ਫਿਲਮੇ ਕੀ ਕਹਾਣੀ, ਪੰਨਾ-5
6. ਡਾ.ਉਮਾ ਗਰਗ, ਸੰਗੀਤ ਕਾ ਸੇਂਦਰਿਆ ਬੋਧ (ਫਿਲਮ ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ), ਪੰਨਾ-7
7. ਡਾ. ਵਿਮਲ, ਹਿੰਦੀ ਚਿਤਰਪੱਟ ਐਵੰਮ ਸੰਗੀਤ ਕਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ-6
8. ਫਿਰੋਜ਼ ਰੰਗੂਨ ਵਾਲਾ, ਭਾਰਤੀ ਚਿੱਤਰਪਟ ਕਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ-8
9. ਡਾ. ਵਿਮਲ, ਹਿੰਦੀ ਚਿਤਰਪੱਟ ਐਵੰਮ ਸੰਗੀਤ ਕਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਪੰਨਾ-10